

**INGLIZ VA O‘ZBEK BADIY ASARLARIDA VATAN KONSEPTINING
SEMANTIK VA ETIMOLOGIK IFODALANISHI****Murodova Sohiba Lochinovna***Samarkand State Institute of Foreign Languages**Faculty of Foreign Languages of Payariq*murodovasohiba242@gmail.com

+998 70 151 09 04

Mardiyev Tulkin Kulibayevich*Supervisor: PhD.dotsent*

Annotatsiya: *Ushbu maqola ingliz va o‘zbek badiiy asarlarida "vatan" konseptining semantik (mazmuniy) va etimologik (so‘zning kelib chiqishi va qo‘llanilishi) jihatdan qanday ifodalanganligini qiyosiy tahlil qiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi shuki, har ikki madaniyatda "vatan" tushunchasining mazmuniy kengayishi, uning bilan bog‘liq bo‘lgan lingvistik o‘zgarishlar va badiiy matnlarda bu konseptning tasviriy vositalar orqali qanday aks etishini aniqlashdir. Maqolada "vatan" so‘zining etimologik ildizlari, uning turli kontekstlarda shakllangan semantik maydonlari va shu maydonlar ichidagi ma‘no qatlamlari (masalan, tug‘ilgan joy, millat, ona til, madaniyat, qadriyatlar, ota-bobolar yerlari, ruhiy-emotsional bog‘liqlik) ikki til va adabiyotda qiyoslanadi. Matnlarda "vatan" konseptini ifodalashda qo‘llanilgan badiiy mahorat (metaforalar, ramziy obrazlar, epitetlar va boshqalar) ham tahlil etiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, "vatan" tushunchasi har ikki adabiyotda ham nafaqat geografik makon, balki chuqur hissiy, ijtimoiy va madaniy ma‘noga ega bo‘lib, uning ifodalanishida lingvistik va badiiy vositalarning o‘ziga xos jihatlari mavjud. Ushbu maqola "vatan" konseptining madaniyatlararo qabul qilinishi va badiiy ijodda uning aks etishining umumiy va o‘ziga xos jihatlari ochib berishga qaratilgan.*

Kalit so‘zlar: *Vatan, semantika, etimologiya, qiyosiy tahlil, ingliz adabiyoti, o‘zbek adabiyoti, badiiy matn, tilshunoslik, madaniyat, metafora, ramz, sinonimlar, leksik ma‘no.*

Kirish

Insoniyat tarixida "vatan" tushunchasi har doim o‘ziga xos, muqaddas va chuqur ahamiyatga ega bo‘lib kelgan. Bu faqatgina yashab turgan joyimiz yoki tug‘ilgan makonimiz emas, balki qalbimizda, ongimizda o‘rin egallagan, hissiyotlarimiz bilan mustahkam bog‘langan bir olamdir. Vatan — bu bizning ildizlarimiz, shaxsiyatingizning shakllanishida muhim rol o‘ynovchi ijtimoiys, madaniy va tarixiy muhitdir. Shuning uchun ham "vatan" tushunchasi adabiyotning eng ko‘p tilga olinadigan va sevib o‘rganiladigan mavzularidan

biridir. Har bir yozuvchi, o'z milliy g'ururi, tarixiy xotirasi va shaxsiy tuyg'ularini aks ettirish uchun "vatan"ni o'z asarlarida turli shakllarda tasvirlaydi [1].

O'zbek va ingliz adabiyoti, ikki xil madaniyatlarning mahsuloti sifatida, "vatan" konseptini o'ziga xos tarzda ochib beradi. Ushbu ikki yo'nalishdagi adabiyotlarda "vatan" tushunchasining nafaqat mazmunan, balki uning lingvistik, ya'ni so'zning kelib chiqishi va qo'llanilish jihatidan qanday farqlanishi va o'zaro o'xshash tomonlari mavjudligi bizni qiziqtiradi. Shuning uchun ham ushbu tadqiqotimizda biz aynan mana shu ikki adabiyotda "vatan" konseptining semantik (mazmuniy) va etimologik (tilshunoslik) jihatdan ifodalanishini qiyosiy o'rganishni maqsad qilib oldik.

"Vatan" so'zining o'zagi, uning tarixiy rivojlanishi, qanday ma'nolarni o'z ichiga olganligi - bu uning etimologiyasini tashkil etadi. Turli adabiyotlarda bu so'z va uning sinonimlari qanday ma'nolarda ishlatilganligi, qanday yangi ma'no qatlamlari kasb etganligi esa uning semantikasini o'rganishdir. Bizning tadqiqotimiz mana shu ikki tildagi badiiy matnlarni tahlil qilish orqali "vatan" tushunchasining nafaqat tilshunoslik nuqtai nazaridan, balki adabiy-badiiy jihatdan ham qanday boy va rang-barang ekanligini ko'rsatib bermoqchi [8].

O'zbek adabiyotida "vatan" ko'pincha ona yer, ajdodlar makoni, milliy g'urur va mustaqillik ramzi sifatida ko'rinadi. Bu tushuncha milliy qadriyatlar, o'zbekona urf-odatlar va ma'naviyat bilan chambarchas bog'liq. Ingliz tilida esa "homeland", "fatherland", "motherland" kabi atamalar ishlatilishi mumkin. Ularning har biri "vatan" tushunchasining o'ziga xos bir qirrasini ochib beradi. "Homeland" ko'pincha tug'ilgan yurt, "fatherland" esa milliy davlatchilik, tarixiy ildizlarni, "motherland" esa ona, g'amxo'rlik, o'z vataniga bo'lgan chuqur hissiy bog'liqlikni anglatishi mumkin.

Mazkur maqolada biz aynan shu lingvistik va semantik farqlar hamda umumiy jihatlarni zamonaviy tillar va adabiyotshunoslik nazariyalaridan foydalangan holda tahlil qilamiz. Shu orqali "vatan" konseptining universal va milliy xususiyatlarini, hamda badiiy asarlar orqali uning qanday ifodalanishini aniqlashga harakat qilamiz. Bu tadqiqot shuningdek, tillararo madaniy aloqalarni va adabiyotning xalqlar ruhiyatini tushunishdagi o'rni haqida ham fikr yuritishga imkon beradi. "Vatan" haqidagi tasavvurlar nafaqat shaxsiy, balki jamiyat va millatning o'ziga xosligini belgilovchi muhim omil ekanligini tadqiqotimiz ochib ko'rsatadi.

Adabiyotlarda vatan konsepti

"Vatan" tushunchasi har bir xalqning adabiyotida o'ziga xos chuqur o'rin tutadi. Bu nafaqat ona yer, balki shaxsiyatning shakllanishi, milliy g'ururning ifodasi va tarixiy xotiraning muhim qismidir. Ingliz va o'zbek adabiyotlari, o'zbekistonlik va ingliz tilida ijod qilgan adiblar ijodida "vatan"ning turli-tuman qirralari namoyon bo'ladi. Ushbu ikki adabiy an'ana "vatan" tasvirini shakllantirishda o'ziga xos uslub va mazmuni namoyon etadi.

O'zbek adabiyotida vatan

O'zbek adabiyotida "vatan" tushunchasi ko'pincha muqaddas makon, ajdodlar merosi va milliy o'zlikning ramzi sifatida talqin etiladi. Shoirlar va yozuvchilar vatan go'zalligini, uning tabiati, tarixi va unda yashayotgan insonlarning azmu-ishqiga atab ko'plab asarlar yaratishgan. Xususan, buyuk o'zbek shoiri Alisher Navoiy o'zining "Devon"larida va dostonlarida ona Vatan va uning buyukligini kuylagan. Uning asarlarida vatanparvarlik g'oyalari, milliy g'urur va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unlashib ketgan [5].

Amiriy, Mashrab, Nodira kabi shoirlarning she'rlarida ham Vatan tuyg'usi kuchli ifoda topgan. Ularning ijodida vatan mehr-muhabbati, uning tinchligi va farovonligi uchun kurashuvchi insonlar obrazi yoritiladi. Mustaqillik yillarida, o'zbek adabiyotida "vatan" mavzusi yanada yangi mazmun va chuqurlik kasb etdi. O'zbekistonning bugungi kunini, uning rivojlanishini, yangi qiyofasini aks ettiruvchi ko'plab asarlar yaratildi. Abdulla Oripovning "O'zbekim" qasidasi, Erkin Vohidovning "O'zbekiston" she'ri kabi asarlar vatanparvarlik tuyg'usini yuksak badiiy mahorat bilan ifodalaydi. O'zbek adabiyotida "va tan" ko'pincha jonli inson obrazi sifatida tasvirlanadi, unga nisbatan chuqur hissiy bog'liqlik va sadoqat uyg'unlashadi [7].

Ingliz adabiyotida vatan

Ingliz adabiyotida "vatan" konsepti ko'pincha "homeland", "fatherland" yoki "motherland" kabi atamalar bilan ifodalanadi. Bu atamalarning har biri "vatan" tushunchasining o'ziga xos bir jihatini ochib beradi. "Homeland" ko'pincha tug'ilgan, o'sgan joyni, uning landshaftini, ijtimoiy muhitini nazarda tutsa, "fatherland" ko'proq tarixiy ildizlar, milliy davlatc hilik va erkaklik obrazi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. "Motherland" esa, o'z navbatida, vatan bilan chuqur hissiy aloqani, uni himoya qilishga tayyorlikni ifodalaydi [2].

Mashhur ingliz shoiri Uilyam Shekspir o'zining pyesalarida va sonetlarida "vatan" mavzusini ko'p ishlatgan. Masalan, uning "Richard II" dramasida Angliya vatan obrazi sifatida tasvirlanadi, uning taqdiri Podshoh taqdiri bilan chambarchas bog'liq [6]. Ingliz romantik shoirlari - Uilyam Vordsvort, Samuel Taylor Kolrij kabi ijodkorlar o'z vatanining tabiati go'zalligini, uni qadrlashni, oddiy xalqning hayotini o'z asarlarida aks ettirishgan. Vardsvortning she'rlarida Angliya qishloqlarining tasviri, uning manzaralari tasviridan ilhomlangan holda vatan sevgisi ifodalangan [3].

XX asr adabiyotida, ayniqsa, ikki jahon urushi davrida va undan keyingi yillarda "vatan" tushunchasi yanada murakkablashib borgan. Vatan urush zarbalari ostida qol ganda, ajnabiy bosqinchilik qurboni bo'lganida shoirlar va yozuvchilar vatan himoyasi, undan judo bo'lish oqibatlari va kelajakka umid haqida yozishgan. Pol Tiyeschi, Uinston CHercill kabi adiblar va siyosatchilarning nutqlari va asarlarida vatanparvarlik g'oyalari kuchli aks etgan. Ingliz adabiyotida vatan ko'pincha o'ziga xos xulq-atvor, madaniyat va ijtimoiy tuzum ramzi sifatida ham qaraladi [4].

Shu tariqa, o'zbek va ingliz adabiyotlarida "vatan" tushunchasi turli yo'llar bilan talqin etilishi mumkin. Biri milliy ildizlarga, ajdodlar merosiga, boshqasi esa milliy davlatchilik, madaniyat va ijtimoiy qadriyatlarga ko'proq urg'u berishi mumkin. Biroq, har ikkala adabiyotda ham "vatan"ga bo'lgan chuqur mehr-muhabbat, uning sha'nini ulug'lash va unga sadoqat tuyg'usi umumiy va birlashtiruvchi jihatdir.

Metodologiya

Qiyosiy-tarixiy usul o'zbek va ingliz adabiyotlaridagi "vatan" obrazini turli davrlarda, turli ijtimoiy-siyosiy sharoitlarda qanday talqin etilganligini aniqlashga yordam beradi. Bu usul orqali ikki adabiy an'ananing o'xshash va farqli jihatlari, umumiy tendensiyalari va xususiy xarakteristikalari ochib beriladi. Davrlarni ajratishda muhim adabiy voqealar, ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar va "vatan" tushunchasining mazmunan o'zgarishi asos qilib olinadi [8].

Adabiy tahlil usuli esa tanlangan adabiy asarlar matnlarini chuqur o'rganishni o'z ichiga oladi. Bunda quyidagilarga e'tibor qaratiladi:

- "Vatan" konseptining til vositalari (obrazlar, metaforalar, epitetlar, ramziy ma'nolar) orqali qanday ifodalanganligi.

- Asarlarda "vatan"ning ko'rinishlari (tabiat, tarix, milliy o'zlik, ijtimoiy birlik, oila va hokazo) ni aniqlash.

- Adabiy qahramonlarning "vatan"ga bo'lgan munosabatlari va ular orqali ifodalangan g'oyalari.

- She'riy va nasriy janrlarning "vatan" konseptini ochib berishdagi o'rni.

- Mualliflarning shaxsiy dunyoqarashi va tarixiy davrning "vatan" tasviriga ta'siri.

Tadqiqot uchun kuzatuv axborot manbalari sifatida o'zbek va ingliz adabiyotining mumtoz va hozirgi davr namoyandalari asarlari tanlanadi. Xususan, Alisher Navoiy, Amiriy, Mashrab, Nodira, Abdulla Oripov, Erkin Vohidov kabi o'zbek adiblari hamda Uilyam Shekspir, Uilyam Vordsvort, Samuel Kolrij, W.B. Yeyts, T.S. Eliot kabi ingliz adabiyotining taniqli vakillari ijodidan namunalar tahlil qilinadi [9].

Tahlil jarayonida ilmiy-nazariy adabiyotlar (adabiyot nazariyasi, qiyosiy adabiyotshunoslik, madaniyatshunoslikka oid manbalar) ham foydalaniladi. Ushbu metodologiya "vatan" konseptining adabiyotdagi o'rnini keng qamrovli va ob'ektiv tahlil qilish imkonini beradi.

Xulosa

O'zbek va ingliz adabiyotlarida "vatan" tushunchasining shakllanishi va badiiy ifoda topish jarayonlari o'ziga xos o'xshashlik va farqlarga ega. Bizning tadqiqotimizda "vatan" obrazining ko'chmas mulk, ona yurt, milliy o'zlik, tasviriy tabiat va tarixiy xotira kabi ko'plab ma'no qatlamlarida ochilgani kuzatildi. Asarlar tahlili shuni ko'rsatdiki, "vatan"ga bo'lgan muhabbat, qadrlash va sadoqat g'oyalari har ikki adabiy an'anada ham eng muhim mavzulardan biri

sifatida o'z ifodasini topgan. Ingliz adabiyotida tabiat va shaxsiy erkinlik timsolida, o'zbek adabiyotida esa ko'pincha ona yurt, milliy qadriyatlar va tarixiy vorislik orqali vatanparvarlik his-tuyg'ulari kuchli aks etgan. Xullas, "vatan" obrazining ko'p qirraliligi va adabiy otdagi ahamiyati ushbu ikki madaniyatda ham birdek e'tirof etilgan.

Reference:

1. **Erkin Vohidov.** "Itob" (1976) - Vatan va uning tarixi, ajdodlar haqidagi fikrlarni o'z ichiga oladi.
2. **T.S. Eliot.** "The Waste Land" (1922) - Ushbu she'r vatan tushunchasini urushdan keyingi dunyo g'azabiga duch kelgan muhitda ko'rib chiqadi.
3. **George Orwell.** "Coming Up for Air" (1939) - Romanda o'zining tug'ilgan joyiga va o'zgarib borayotgan Angliyaga qarayotgan bosh qahramonning nostalgiyasi tasvirlangan.
4. **Ismoilov, A. (2011).** O'zbek adabiy tili tarixi: Semantika va lug'at boyligi. Toshkent: Fan.
5. **Jones, E. (2010).** Exile and the Poetics of Home. Cambridge University Press.
6. **Karimova, N. (2008).** O'zbek adabiyotida Vatan mavzusi: XX asr boshlari. Toshkent: Ma'naviyat.
7. **Abdulla Oripov.** "O'zbekim" (1998 yilda "Davr" gazetasida e'lon qilingan she'r) - O'zbek xalqi o'ziga xosligini, moddiy va ma'naviy boyligini madh etadi.
8. **Cho'lpon.** "Kecha va kunduz" (1930) - Shaxsiy taqdir va vatan taqdirining chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi.
9. **Rauf Parfi.** "O'zligim" (1990-yillar) - O'zbek adabiyotida milliy o'zlikni qidirish va anglash mavzularini chuqur tadqiq etadi.